

شرح قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)

جلد ۱ و ۲

دکتر جلیل محبی

عضو هیئت علمی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

دکتر زینب ریاضت

فهرست مطالب

مقدمه ۷

کتاب اول - کلیات

بخش اول - مواد عمومی	۱۵
فصل اول - تعاریف	۱۵
فصل دوم - قلمروی اجرای قوانین جزایی در مکان	۵۳
فصل سوم - قلمرو اجرای قوانین جزایی در زمان	۹۵
فصل چهارم - قانونی بودن جرائم، مجازات‌ها و دادرسی کیفری	۱۱۲
بخش دوم - مجازات‌ها	۱۲۱
فصل اول - مجازات‌های اصلی	۱۲۹
فصل دوم - مجازات‌های تکمیلی و تبعی	۱۸۴
فصل سوم - نحوه تعیین و اعمال مجازات‌ها	۲۲۶
فصل چهارم - تخفیف مجازات و معافیت از آن	۲۶۱
فصل پنجم - تعویق صدور حکم	۲۹۰
فصل ششم: تعلیق اجرای مجازات	۳۱۲
فصل هفتم - نظام نیمه‌آزادی	۳۶۶
فصل هشتم - نظام آزادی مشروط	۳۷۱
فصل نهم - مجازات‌های جایگزین حبس	۴۰۲
فصل دهم - مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان	۴۶۱
فصل یازدهم - سقوط مجازات	۴۹۱

۶ □ شرح قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)

۵۷۸.....	بخش سوم - جرائم
۵۷۸.....	فصل اول - شروع به جرم
۶۱۰.....	فصل دوم - شرکت در جرم
۶۲۴.....	فصل سوم - معاونت در جرم
۶۵۲.....	فصل چهارم - سردستگی گروه مجرمانه سازمان یافته
۶۶۱.....	فصل پنجم - تعدد جرم
۶۹۲.....	فصل ششم - تکرار جرم
۷۰۸.....	بخش چهارم - شرایط و موانع مسئولیت کیفری
۷۱۰.....	فصل اول - شرایط مسئولیت کیفری
۷۳۷.....	فصل دوم - موانع مسئولیت کیفری
۸۱۱.....	بخش پنجم - ادله اثبات در امور کیفری
۸۱۳.....	فصل اول - مواد عمومی
۸۲۲.....	فصل دوم - اقرار
۸۳۷.....	فصل سوم - شهادت
۸۷۱.....	فصل چهارم - سوگند
۸۸۴.....	فصل پنجم - علم قاضی
۸۹۱.....	بخش ششم - مسائل متفرقه

مقدمه

تدوین و تصویب کلیات قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ ماحصل تلاشی جدی و طی روندی پرفراز و نشیب بوده است و بدون تردید می‌توان گفت تهیه پیش‌نویس قانون مجازات اسلامی یکی از مهم‌ترین موضوعات تقنینی ایران در طول صد و ده سال قانون‌گذاری است. شاید بتوان گفت سخنرانی مرحوم مصدق در مجلس شورای ملی درباره نگارش قانون مدنی که منشأ تغییر رویکرد قانونگذاری قانون مدنی از ترجمه لغت به لغت قانون فرانسه به تدوین قانون مبتنی بر مبانی فقهی گردید از جهت تاریخی موجبات ظهور تلاقی سنت و مدرنیته را پس از مشروطه فراهم آورد و این تلاقی، منشاء بسیاری از مشکلات و عدم فهم آن مبنای عموم تفاسیر نادرست و در نتیجه پیدایش قوانین متهافت و متناقض با منشاءهای گوناگون گردید. البته نیک پیداست نحوه نگارش یک قانون مدرن با مضامین فقهی و شرعی و استفاده از علوم اعتباری غربی و مدرن در بستر جامعه سنت پیشه ایرانی، دشوار است و متأسفانه اصول دوم و چهارم قانون اساسی نیز در بیان لزوم شرعی بودن قوانین و قاعده مذکور در صدر اصل یکصد و شصت و هفت قانون اساسی مبتنی بر اصالت قوانین موضوعه، راهی صحیح را نیموده است که می‌توان گفت ساختار غیر صحیح قانون اساسی در انفعال شورای نگهبان در امر قانون اساسی موجبات ظهور این ایراد را فراهم آورده است. در همین راستا برآنیم تا ضمن تبیین روند تدوین پیش‌نویس قانون مجازات اسلامی موجبات کارآمدی تحولات آتی قانونگذاری را فراهم نموده و با پیگیری اجتهاد مستمر فقهای جامع‌الشرایط در کنار استفاده از علوم بشری، انفعال شورای نگهبان و برخی ایرادات شورا که موجبات نامفهوم عبارات قانونی را فراهم آورده است نیز مورد انتقاد قرار دهیم.

روند تدوین بخش کلیات قانون مجازات اسلامی در قوه قضاییه و در زمان تصدی حضرت آیت الله شاهرودی در این قوه، دو مرکز پژوهشی در خصوص پیش‌نویس‌های

۸ □ شرح قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)

لوايح ارسالى به مجلس شورى اسلامى فعاليت مى نمودند. نخست معاونت حقوقى و توسعه قضايى تهران متشکل از اساتيد حقوقى دانشگاه ها و پژوهشگران تحصيل کرده مراکز آکادميک بين المللى با گرايشات مدرن امروزي و دوم مرکز تحقيقات فقهى قوه قضاييه با حضور برخى از شاگردان برجسته حضرت آيت الله شاهرودى که در قم واقع است. در همين راستا نگارش قسمت کليات قانون مجازات اسلامى که متضمن ساختار و چارچوب اصلى نظام کيفرى است و با نام حقوق جزاى عمومى شناخته مى شود به معاونت حقوقى و تدوين بخشهاى حدود، قصاص و ديات با توجه به صبغه فقهى موضوع به مرکز فقهى واگذار گرديد.

در تابستان سال ۱۳۸۶ هنگام تمديد چند باره اجراى آزمائشى قانون مجازات اسلامى مصوب ۱۳۷۰ به پيشنهاد حجت الاسلام موسى قربانى نماينده محترم قاننات و عضو کميسيون حقوقى و قضايى مجلس تبصره‌اى به ماده واحده تمديد اجراى آزمائشى قانون اضافه گرديد که قوه قضاييه را ملزم مى نمود ظرف مدت سه ماه لايحه مجازات اسلامى را تقديم مجلس نمايد و اين سرآغازى براى تصويب قانون مجازات اسلامى جديد گرديد.

پس از تصويب و لازم الاجرا شدن تبصره مذکور، رياست قوه قضاييه از مسؤولين تهيه پيش نويس در معاونت حقوقى و مرکز تحقيقات فقهى که از سالها قبل در خصوص پيش نويس لايحه مجازات اسلامى اقدامات خود را آغاز کرده بودند درخواست نمودند که کار خود را به نتيجه رسانده و پيش نويس هاى تهيه شده را جهت بررسى به شورى اعلى قضايى متشکل از رياست قوه قضاييه و معاونين و مسؤولين اصلى قوه قضاييه، ارائه نمايند و بدین ترتيب کتاب نخست پيش نويس لايحه پيشنهاده، که متضمن مباحث حقوق جزاى عمومى بود با عنوان کليات و کتب دوم تا چهارم آن با عناوين حدود، قصاص و ديات جهت بررسى تقديم گرديد.

حضرت آيت الله شاهرودى جهت بررسى ماهوى لايحه، نظر برخى صاحب نظران حقوق کيفرى از جمله دکتر سيد محمد حسيني استاد دانشگاه تهران را راجع به پيش نويس کتاب کليات استعلام نمودند. ايشان در پاسخ مکتوب به یک نکته کلیدی اشاره می نمایند که این پيش نويس به منزله توبه از راهى که در سى سال گذشته در خصوص چارچوب کيفرى طى شده است مى باشد و مواد قانونى در حقيقت نگارش

مجدد قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲ و قانون جدید فرانسه است. با این مرقومه بنا بر آن گردید که جدولی حاوی قوانین سابق و قانون فرانسه تهیه گردد و ریاست محترم قوه رأسا به انتخاب مواد و نگارش موارد مهم آن در کتاب کلیات همت گمارند که پس از تهیه جدول و بررسی مواد موضوع قوانین سابق و قانون فرانسه کتاب کلیات قانون مجازات اسلامی تنظیم و به همراه بخش‌های دوم تا چهارم که متضمن مباحث فقهی بود به عنوان لایحه در موعد سه ماهه قانونی به مجلس ارائه گردید.

با این وجود لایحه پیشنهادی صرف نظر از قوت فقهی که ثمره تلاش علمی فقیه برجسته‌ای همچون آیت الله شاهرودی بود از جهت اصول نگارش و چارچوب نظری کتاب نخست (کلیات) دارای ایرادات جدی بود. نخستین ایرادی که به چشم می‌خورد فصل بندی کتاب کلیات با عناوین جرائم، مجازات‌ها و مسؤولیت کیفری بود که خارج از اصول بوده و نشان از آن داشت که نگارندگان محترم متأسفانه از مباحث و عناوین حقوق جزای عمومی اطلاعات کاملی ندارند. برای مثال ذیل عنوان تعریف قانون مجازات، مبنای مسؤولیت کیفری، ذیل عنوان تقسیم‌بندی مجازات‌ها، کیفیت رسیدگی و ترافعی بودن دعوا و لزوم ایجاد صلح بین طرفین دعوا، ذیل فصل سوم با عنوان حدود مسؤولیت کیفری، شروع به جرم و معاونت و شرکت ذکر گردیده بود و حتی ذیل مبحث قانونی بودن جرم و مجازات، مخفی کردن اموال توسط مدیون جرم انگاری شده بود! از دیگر ایرادات پیش نویس تنظیمی تقسیم‌بندی جرائم با عناوین خلاف، جنحه و جنایت و تداخلی ناهمگون با تقسیم‌بندی حدود، قصاص و دیات بود. برای مثال جراحات‌های بسیار کوچک مانند موضعه جنایت محسوب و کلیه جرائمی که مجازات آنها دیه بود جنحه به حساب می‌آمد که به این ترتیب قتل فرزند توسط پدر جنحه محسوب می‌شد! از سویی برخی از مواد پیشنهادی نیز همچون تقسیم‌بندی خلاف، جنحه و جنایت فاقد ثمره بود؛ درحالی که این تقسیم‌بندی عموماً باید در مباحث گوناگون مانند معاونت، شروع به جرم، تخفیف، تعلیق، آزادی مشروط و ... منشأ اثر باشد. یا در ماده‌ای جرائم به دسته‌های گوناگون عمومی، سیاسی، حق الناس، جرائم علیه نظامات دولتی و عمومی، جرائم عمدی و غیر عمدی و جرائم مشهود و غیر مشهود تقسیم شده و در تبصره ماده مربوطه ذکر گردیده بود که تعریف و محدوده و موارد هریک از این جرائم را قانون مشخص می‌کند.

۱۰ □ شرح قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)

از دیگر ایرادات قابل ذکر کتاب کلیات، فقدان سامان دهی صحیح نکات جدید در لایحه بود. به عنوان مثال در یک مبحث توبه به عنوان یک نهاد مستقل ذکر گردیده و لکن با عنوان توبه مجرم قبل از دستگیری بیان شده بود. درحالی که توبه در جرائم مختلف در زمان‌های مختلف رسیدگی قابل پذیرش است؛ فلذا نیازمند تدوین در فصل مستقل بود.

لکن در واقع مهم‌ترین ایراد لایحه فقدان مبانی نظری واحد بود به نحوی که از هیچ یک از مواد کلیات لایحه نمی‌شد استنباط نمود که نظریه پذیرفته شده در قانون درباره جرم، مجرم و مسوولیت کیفری، مجازات و مانند آنها چه مبنایی است، ایرادی که نگارنده در مرکز پژوهش‌های مجلس و روند تدوین قانون تلاش نمود در پیش نویس ارائه شده به کمیسیون قضایی حتی الامکان مرتفع گردد.

ذکر نکات فوق نه از این جهت است که لوایح قانونی باید بی ایراد و مورد وفاق همگان باشد؛ بلکه باید دارای منطق واحد باشد حال آنکه لایحه مجازات اسلامی از تذبذب و دوران میان سنت اسلامی و قواعد مدرن رنج می‌برد و به درستی نتوانسته بود بندهای دوم و سوم اصل دوم قانون اساسی که راه اداره کشور را اجتهاد مستمر فقهای جامع شرایط و استفاده از علوم بشری می‌داند محقق نماید و با نادیده انگاری واقعیت جامعه و امکان اجرای آنچه مقرر گردیده است در عرصه عمل، در برخی مواد ترجمه بند به بند قانون فرانسه و در برخی مواد در کتاب حدود و قصاص ذکر مسأله به مسأله فقه بود.

باری، پس از طی این مسیر پرفراز و نشیب لایحه نهایتاً اعلام وصول شد و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی که مسؤل نقد و بررسی لوایح و طرح‌های قانونی است کار خود را جهت بررسی آغاز نمود. در راستای این مهم کمیته‌ای با ریاست دکتر بهزاد پورسید معاون پژوهشی وقت مرکز پژوهش‌ها و با عضویت آقایان دکتر جلیل امیدی، دکتر محمدعلی اردبیلی، دکتر سید محمد حسینی، دکتر عبدالعلی توجهی، دکتر خوشوقتی و آقای ناصری صالح آبادی آغاز گردید. محتوایی که در دستور جلسه قرار گرفت عبارت بود از قوانین سابق، لایحه ارسالی قوه قضاییه و متن پیشنهادی مرکز پژوهش‌ها که سابقاً در قالب یک طرح پژوهشی توسط اینجانب تدوین شده بود. میتوان گفت که هفتاد درصد متن پیشنهادی به کمیسیون قضایی مجلس به این کمیسیون ارائه

شد و برخی از مواد به علت ضیق وقت به این جلسه راه پیدا نکرده و مستقیماً در دستور کمیسیون قرار گرفت و نهایتاً کمیسیون قضایی تقریباً با جایگزینی تمامی مواد پیشنهادی، کتاب کلیات را بدین نحو تصویب و به شورای نگهبان ارسال پس از ذکر ایرادات توسط شورای نگهبان و اصلاح مواد قانونی، نهایتاً در اردیبهشت ۱۳۹۲ نهایی گردید.^۱

استنباط نادرست از قانون، مشکلات حقوقدانان در شناسایی منظور قانونگذار و همچنین برخی از مشکلات اجرایی در کنار سابقه تلاش چندین ساله و اشراف بر در روند تدوین و تصویب قانون انگیزه تدوین و تحریر کتاب پیش رو ست که امید است در شفاف سازی مفاهیم مستنبطه از قانون مؤثر باشد. کتاب پیش رو ماحصل تلاشی است که صرفاً نگارش آن صرف نظر از آنچه در روند تدوین قانون ذکر گردید، بیش از دو سال به طول انجامیده است و تلاش شده تا با مذاقه در مبانی نظری موضوع به رشته تحریر درآید. اگرچه متأسفانه ادبیات حقوق کیفری ایران همیشه از ضعف جدی مبانی نظری رنج می برده است و عموماً با مبانی روز دنیا ناهمگون است^۲ و بی تردید بخشی از مشکلات پیش رو نیز منبعت از نادیده انگاری مبانی نظری موضوع است اما در این کتاب در جهت رفع این اشکال تلاشی مستمر شده است.

مبانی نظری مورد اشاره در کتاب پیش رو مبتنی بر چارچوب نظری اسلام به طور کلی و استفاده از تجربیات بشری به صورت جزئی است به این نحو که تجربیات بشری نه با مبنای عرفی و بشری که با مبنای اسلامی مورد پذیرش قرار گرفته است. به طور مثال مثال پذیرش تعلیق اجرای مجازات در قانون مجازات نه صرفاً برای فردی

۱. لایحه مجازات اسلامی در مهر ماه ۱۳۸۶ به مجلس ارسال و از بهمن ماه ۱۳۸۷ که کمیسیون شروع به بررسی آن کرد تا تأیید نهایی توسط شورای نگهبان که در اردیبهشت ۱۳۹۲ انجام شد به طول انجامید و پس از آن نیز تغییراتی جزئی نمود.

۲. به عنوان مثال در حالی که برخی کشورهای غربی همچون فرانسه تفکیک علل موجهه و عوامل رافع مسوولیت کیفری را کنار نهاده و این عوامل را ادغام نموده اند و حتی قانون مجازات اسلامی نیز به درستی در همین مسیر گام برداشته است؛ متأسفانه همچنان تئوری منسوخ قبلی از منظر برخی از حقوقدانان پابرجاست و متأسفانه مبانی نظری موضوع مغفول مانده است. مثال دیگر راجع به اقدامات تأمینی تربیتی و قانون اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۳۹ است که متأسفانه پس از ایرادات جدی به نظریه مکتب تحقیقی از سوی مکتب دفاع اجتماعی به حقوق کیفری ایران پیوست و حتی در حالی که قانون مجازات عمومی مصوب ۱۳۵۲ با فصل اقدامات تأمینی تکمیلی و تبعی قانون اقدامات تأمینی ۱۳۳۹ را نسخ ضمنی نموده، همچنان اقدامات تأمینی و تربیتی در کتب حقوقی و در دانشکده‌های حقوق کماکان مبتنی بر همان مبانی نظری تبیین می گردید و بدین جهت قانونگذار در سال ۱۳۹۲ به نسخ صریح این قانون پرداخت

۱۲ □ شرح قانون مجازات اسلامی (۱۳۹۲)

کردن مجازات که در بستر تئوری فرآیند کیفر و نظریه شدت و عدم قطعیت مجازات ها مورد قبول واقع شده و منع تعلیق مجازات در برخی جرائم نیز با عنایت به ضرورت تشدید مجازات در آن جرم اتخاذ شده است.

همچنین در این کتاب جهت تبیین روند تغییر مواد پیشنهادی و تدوین قانون، مواد پیشنهادی مرکز پژوهشهای مجلس و مواد لایحه پیشنهادی قوه قضائیه در کنار سابقه قوانین پیشین ذکر گردیده است و تلاش شده است بدون توجه به حواشی، نظریه ارائه شده هرآنچه که مدنظر نگارنده پیش نویس بوده به خواننده منتقل گردد.

صرف نظر از موضوعات ماهوی، روش نگارش این کتاب به این صورت بوده است که آراء حقوق دانانی که در زمینه قانون مجازات نظر داده اند و همچنین رویه‌های قضایی مستخرجه و مبانی که نگارنده پیش نویس مدنظر داشته است ذیل هر ماده ذکر گردیده و با ذکر مواد تطبیقی از قوانین آلمان، فرانسه، چین و مصر تحلیل هر ماده برای خواننده آسان گردد.

در پایان از همکار محترم خانم دکتر زینب ریاضت که در نگارش این زحمت زیادی کشیدند کمال تشکر را دارم و از خوانندگان محترم کتاب درخواست میکنم اشکالات را کتاب را به ایمیل اینجانب یا خانم دکتر ریاضت ارسال نمایند تا در ویرایش‌های بعدی مورد ملاحظه قرار گیرد.^۱

جلیل محبی^۲
بهار ۱۳۹۷

---

1. z_riazat@yahoo.com
2. moheby@gmail.com